



# Položaj raseljenih žena u današnjoj Bosni i Hercegovini

## Studija o nedostacima i dobrim praksama vezanim za pristup zapošljavanju

Adnan Ovčina

### Sadržaj

<b>UVOD</b>	<b>2</b>
<b>1. PREGLED PRISILNE MIGRACIJE I POLITIKA ZA RJEŠAVANJE PROBLEMA VEZANIH ZA RASELJENE OSOBE</b>	<b>2</b>
1.1 Povrat imovine	<b>3</b>
1.2 Održivi povratak	<b>3</b>
<b>2. RODNA PERSPEKTIVA PRISILNE MIGRACIJE U BiH</b>	<b>6</b>
2.1 Međunarodni donatori i politike pomoći.	<b>7</b>
2.2 Rasljeništvo i siromaštvo	<b>7</b>
<b>3. PREGLED LEGISLATIVE VEZANE ZA ZAPOŠLJAVANJE RASELJENIH OSOBA</b>	<b>8</b>
<b>4. RASELJENE OSOBE I TRŽIŠTE RADA</b>	<b>9</b>
4.1 Pregled pristupa zapošljavanju	<b>9</b>
4.2 Raseljene žene – Pristup zapošljavanju	<b>10</b>
4.3 Revidirana strategija i problemi sa zapošljavanjem	<b>11</b>
4.4 Kolektivni centri i zapošljavanje	<b>12</b>
4.5 Raseljene žene i samozapošljavanje – prednosti i nedostaci	<b>13</b>
4.6 Dobre prakse	<b>15</b>
4.6.1 BH Crafts	<b>15</b>
4.6.2 Catholic Relief Service (CRS)	<b>15</b>
<b>ZAKLJUČAK I PREPORUKE</b>	<b>16</b>
<b>LITERATURA</b>	<b>17</b>

## UVOD

U Bosni i Hercegovini (dalje BiH), tokom rata koji se desio između 1992. i 1995. godine, 2.2 miliona<sup>1</sup> ljudi je bilo prisiljeno napustiti svoje domove. Ovaj broj predstavlja skoro polovinu predratne populacije Bosne i Hercegovine.<sup>2</sup> Neki su prešli preko međunarodno priznatih granica i postali izbjeglice, dok su drugi, na koje se fokusira ova studija, ostali u BiH. Oni su postali interno raseljene osobe. Kroz studiju ćemo se fokusirati na položaj interno raseljenih osoba, kojih u BiH prema statističkim podacima ima oko 113.000, a čak 37% se suočava sa siromaštvom.

Četiri godine nakon početka rata, koji je okarakterisan kao jedan od najkrvavijih sukoba nakon Drugog svjetskog rata, u vojnoj bazi Wright Paterson u državi Ohio, 1995. godine potpisan je Dejtonski mirovni sporazum (DMS). DMS je podijelio zemlju na dva entiteta, Republiku Srpsku (RS) i Federaciju BiH (FBiH). Kako bi na odgovarajući način počeli rješavati probleme vezane za prisilno raseljavanje, kreatori DMS-a su napravili Aneks VII, kao integralni i vjerovatno jedan od najvažnijih dijelova mirovnog sporazuma, kako bi se poništile posljedice etničkog čišćenja.

U ovoj studiji se analizira pitanje položaja interno raseljenih žena (dalje raseljenih žena) zbog njihove posebne ranjivosti. Mi ćemo analizirati položaj raseljenih žena u današnjoj BiH i njihov pristup tržištu rada. Mišljenja smo da kroz efektivnu politiku zapošljavanja, vlada BiH može poboljšati pristup prihodima raseljenim ženama, dok se zapošljavanje također može razmatrati i kao dobar oblik psiho-socijalne terapije za raseljene žene. Vrlo je važno napraviti pregled postojećih politika vezanih za rješavanje problema raseljenih osoba i pružiti ključnim stakeholderima dobar uvid u ono što je do sada učinjeno.

## 1. PREGLED PRISILNE MIGRACIJE I POLITIKA ZA RJEŠAVANJE PROBLEMA VEZANIH ZA RASELJENE OSOBE

Čak osamnaest godina nakon rata, još uvijek postoji mnogo problema vezanih za prisilno raseljene osobe. Nije samo proces povratka problematičan. Raseljene osobe se suočavaju sa različitim izazovima vezanim za pristup zapošljavanju, javnim uslugama, obrazovanju i infrastrukturi (Christenses i Harild, 2009 u Bery P.D.J, Petrini B., 2011).

Jedan od ključnih problema koji posebno pogađa raseljene osobe je siromaštvo. Holtzman i Nezam su došli do podatka da je čak 32% raseljenih osoba siromašno, u odnosu na 19% članova ostatka ukupne populacije (Holtzman B. S., Nezam T., 2004). Beri i Petrini smatraju da se raseljene osobe suočavaju sa velikim izazovima kada je u pitanju siromaštvo, što je direktno povezano sa visokom stopom nezaposlenosti raseljenih osoba, nedostatkom sredstava za život i odsustvom ostalih faktora, koji se mogu shvatiti kao faktori održivog povratka.

Raseljene osobe predstavljaju posebno ranjivu populaciju u BiH. Uzrok tome je prvenstveno trauma izazvana dugotrajnim životom u raseljenskom životu. Berry i Petrini smatraju da zbog dugotrajnog života u raseljenskom životu, te osobe nisu u stanju da predvide kraj takvog stanja što ih čini jako ranjivim i zbog čega žive u neizvjesnosti (Berry P.D. J., Petrini B., 2011).

Kako bi riješili neke od problema vezanih za raseljavanje, vlada je 2002. godine izradila Strategiju za implementaciju Aneksa VII, koja je izmjenjena tokom 2010. godine u Revidiranu strategiju za provedbu Aneksa VII (dalje Revidirana strategija). Revidirana strategija je najvažniji doku-

<sup>1</sup> Ministarstvo za izbjeglice i ljudska prava (MLJPI), 2005

<sup>2</sup> Prema podacima posljednjeg popisa stanovništva iz 1991. godine u Bosni i Hercegovini je živjelo 4.377.033 ljudi - „REVIDIRANI OSNOVNI DOKUMENT KOJI PREDSTAVLJA DIO IZVJEŠTAJA DRŽAVE ČLANICE BOSNE I HERCEGOVINE“ str. 13 dostupno na: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Core.pdf>



ment za rješavanje problema raseljenih lica, zato što je kreirana kako bi se evaluirale vladine politike povratka i kako bi se riješili neki od problema, koji nisu na odgovarajući način definisani u prvoj Strategiji. Npr. prije izrade Revidirane strategije vlada BiH je dozvoljavala integraciju samo u mjestima povratka. Revidirana strategija dozvoljava programe integracije u mjestima raseljenja. Međutim, kao što ćemo pokazati u dijelu studije koja se bavi pitanjem zapošljavanja, vlada još jednom nije uspjela da definiše probleme vezane za rodnu ravnopravnost u oblasti prisilne migracije.

## 1.1 Povrat imovine

U početku prioritet međunarodnih donatora i drugih unutrašnjih i vanjskih faktora zaduženih za implementaciju Aneksa VII bio je povrat imovine. Povrat imovine je čak i danas, osamnaest godina nakon rata, prioritarna politika vezana za rješavanje problema izbjeglih i raseljenih osoba.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (MLJIP) je izvjestilo 2005. godine da su finansijske donacije na svim vladinim nivoima u BiH uglavnom fokusirane na rekonstrukciju imovine (Verheyden, 2005). Stopa povrata imovine je više od 99% i to je jedna od najvećih stopa na svijetu.<sup>3</sup>

Fokus vladinih politika za rješavanje problema raseljenih osoba bio je na povratu imovine, a ne na održivom povratku. Nedostatak resursa i drugih faktora koji su dio održivog povratka, uticali su na to da su mnogi povratnici donosili odluke da ponovo napuste svoja ognjišta. Gđa. Sanela Imamović iz organizacije Catholic Relief Service (CRS) smatra da je najveći problem nedostatak inicijativa za socio-ekonomsku integraciju raseljenih osoba, što je potvrda podataka koji se mogu naći u izvještajima različitih nevladinih organizacija (NVO) i različitih istraživača.<sup>4</sup> Tokom intervjua sa ženama koje žive u kolektivnom centru Mihatovići, većina ih je izjavila da je njihova odluka da se ne vrate u mjesta iz kojih su pobjegli, uglavnom proizvod nedostatka sredstava za život.<sup>5</sup> Nakon što su upitane da li bi razmislile povratak, ukoliko bi mogle naći zaposlenje u općinama iz kojih dolaze, sve su dale pozitivan odgovor.

Nedavno organizovana donatorska konferencija za rješavanje problema izbjeglih i raseljenih osoba jasno pokazuje da je fokus još uvijek na povratu imovine. Konferencija je organizovana 24. aprila 2012. godine s ciljem regionalnog rješavanja pitanja izbjeglih i raseljenih osoba. Planirano je bilo da se prikupi 500.000.000 eura.<sup>6</sup> Nažalost, navedeni iznos novca nije prikupljen. Problem je u tome, što 150.000.000 eura koliko je bilo namijenjeno za BiH, trebalo je biti iskorišteno za rješavanje pitanja izbjeglica i osoba koje žive izvan kolektivnih centara.

## 1.2 Održivi povratak

Kad je riječ o normalizaciji uslova života raseljenih osoba i njihovih radnih vještina, koje su narušene tokom vremena, ove osobe imaju ograničene mogućnosti zbog čega dolazi do nastajanja sindroma zavisnosti (Christensen and Harild, 2009). Mnoge izbjegle i raseljene osobe pate od nesigurnosti i anksioznosti po pitanju svoje budućnosti. Ova situacija koja je rezultat njihove zavisnosti onemogućava mnogim raseljenim osobama da izađu iz nestabilnih uslova života (Berry P.D. J., Petrini B., 2011). Kako prolaze godine, njihove radne vještine su narušene i oni nisu više u mogućnosti da se integrišu na tržište rada. Štaviše, prema izvještaju sačinjenom od strane Evropske komisije, nema indicija da je održivi povratak, u smislu pristupa obrazovanju, tržištu rada i zdravstvenoj zaštiti igrao važnu ulogu za vladu BiH (Verheyden, 2005). U Revidiranoj strategiji se spominje problem nedostatka aktivnosti vezanih za obrazovanje raseljenih osoba

<sup>3</sup> Revidirana strategija za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, 2010

<sup>4</sup> Intervju sa gđom. Sanelom Imamović

<sup>5</sup> Intervjui su sprovedeni u kolektivnom centru Mihatovići

<sup>6</sup> Dostupno na: [http://www.mhrr.gov.ba/izbjeglice/Donatorska\\_konferencija/Presentation-Joint%20Regional%20Programme.pdf](http://www.mhrr.gov.ba/izbjeglice/Donatorska_konferencija/Presentation-Joint%20Regional%20Programme.pdf)

i ponuđena je preporuka kako riješiti ovaj problem. Međutim, ova preporuka je generalna i ne spominje način na koji bi se ona sprovela u praksi. Ova studija uvodi opciju partnerstva između vladinog i nevladinog sektora i međunarodnih donatora, kao jednu od opcija koja ima potencijal da postigne najbolje rezultate.

BiH ima tri ministarstva koji se bave pitanjima raseljenja, jedno na državnom nivou i po jedno na nivou oba entiteta. Međutim jedino Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica (FMROI) ima sektor koji se bavi pitanjem održivog povratka. Međutim, projekti implementirani od strane ovog sektora ne slijede projekte implementirane od strane Sektora za raseljene osobe, povratnike i izbjeglice, iako su oba dio istog ministarstva. To znači da, ukoliko ministarstvo odluči da rekonstruiše kuću povratnika, ne mora značiti da će Sektor za razvojne projekte održivosti povratka slijediti projektom socio-ekonomske integracije. Implementacija projekata rekonstrukcije imovine, bez saradnje sa Sektorom za razvojne projekte održivosti povratka za rezultat ima to da raseljene osobe se nalaze u jako lošoj situaciji. Ovo pitanje je direktno vezano za fokus vladinih politika povratka. Zbog nedostatka inicijativa za održivi povratak, raseljene osobe su veoma ograničene u traženju posla ili imaju problema da ostvare pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, itd.

Gđa. Imamović također vidi nedostatak koordinacije između različitih inicijativa kao problem koji treba riješiti na odgovarajući način.<sup>7</sup> Koordinacija između sektora unutar istog ministarstva je nešto što mora postojati kako bi se omogućila odgovarajuća rješenja za raseljene osobe. Ako uzmemo u obzir da ne postoji koordinacija između inicijativa unutar jednog ministarstva, jako je upitno razmatrati koordinaciju između vladinih tijela ili između inicijativa vladinih institucija i međunarodnih i domaćih NVO-a. Zadnji dio ove studije će pokazati prednosti saradnje i koordinacije i pokazati neke od primjera dobrih praksi koje vlada može implementirati.

<sup>7</sup> Autor je odlučio uraditi intervju sa gđom. Imamović iz CRS-a, zbog njenog iskustva u radu na zapošljavanju. Također fokus CRS-a je na interno raseljenim osobama, a o njihovim aktivnostim će biti riječi u narednim dijelovima studije

Usljed postojanja tri različita ministarstva i kompleksnog političkog sistema BiH, postoji značajan nedostatak koordinacije. Nedostatak koordinacije između različitih vladinih inicijativa za rješavanje pitanja povrata imovine je kritikovano u izvještaju sačinjenom od strane Ureda za reviziju institucija BiH (dalje Ured za reviziju) (Ured za reviziju, 2012). Kao što smo prethodno spomenuli, povrat imovine je glavni fokus vladinih politika za rješavanje problema raseljenih osoba. U navedenom izvještaju stoji da zbog nedostatka koordinacije ogromne količine novca se rasipaju i implementacija projekata vezanih za rekonstrukciju i povrat imovine je daleko od efikasne. U izvještaju se sugerše da kroz poboljšanje koordinacije, vlada može uštedjeti novac. Uštedeni novac može biti korišten za zapošljavanje raseljenih osoba.

Kao što možemo vidjeti iz podataka koji se nalaze u tabeli 1, vlada je investirala 119.6 miliona KM u rješavanje problema vezanih za raseljene osobe, ali samo 15.8 miliona KM je potrošeno na projekte vezane za održivi povratak. Također, ako proučimo podatke prikupljene od strane Unije za održivi povratak i integracije u BiH (UZOPI), vidjet ćemo da projekti vezani za održivi povratak uključuju i rekonstrukciju religijskih objekata, socijalnu infrastrukturu, zapošljavanje itd.<sup>8</sup> Uzevši u obzir broj raseljenih osoba, vidjet ćemo da količina novca potrošena za projekte vezane za održivi povratak je daleko od stvarnih potreba raseljenih osoba. Činjenica da novac namjenjen za održivi povratak, uključuje i projekte vezane za rekonstrukciju religijskih objekata i socijalne infrastrukture čini situaciju još lošijom.

<sup>8</sup> Dostupno na: <http://uzopibih.com.ba/povratak/>



Table 1

Naziv programa <sup>9</sup>	Broj programa	Odobrena sredstva (2004–'10)	Realizovana sredstva do 31.12.2010 (u milionima KM)
Rekonstrukcija individualnih stambenih jedinica	6	76,1	42,5
Rekonstrukcija objekata kolektivnog stanovanja	4	13,7	10,4
Elektrifikacija povratničkih naselja i stambenih jedinica	3	14	7,5
Rješavanje pitanja održivosti povratka	3	27,3	15,8
Rješavanje pitanja kolektivnih centara /alternativnog smještaja u BiH (CEB)	1	23,6	22,8
Rješavanje pitanja kolektivnih centara /alternativnog smještaja u BiH (Podrška CEB-u)	3	16,2	8,3
Interventne potrebe povratnika	2	4,7	2,1
Projekat SUTRA - Trajan prijenos odgovornosti za povratak na nadležne institucije	1	10	10
Podrška projektima nevladinih organizacija koje se bave povratkom	1	0,3	0
Povratak izbjeglica – duševnih bolesnika iz Mađarske u BiH	1	0,2	0,2
<b>Ukupno</b>	<b>25</b>	<b>186,1</b>	<b>119,6</b>

<sup>9</sup> Tabela 1 je dostupna u izvještaju Stambeno zbrinjavanje povratnika - Revizija učinka, 2012

U tabeli 1 je prikazana količina novca investirana u programe koji su dio Zajedničkih projekata rekonstrukcije i povratka finansirani od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstva za raseljene osobe i izbjeglice FBiH i Ministarstva za izbjeglice i raseljene osobe RS

Prema podacima UZOPI-a iz 2012. godine, vlada je planirala potrošiti 180.852 KM za održivi povratak, dok je u isto vrijeme planirala potrošiti 4.714.143 KM za rekonstrukciju individualnih stambenih jedinica. 10 Npr. za rekonstrukciju i izgradnju individualnih stambenih jedinica u Distriktu Brčko, vlada je planirala potrošiti 3.180.000 KM, a u isto vrijeme planirala potrošiti 10.000 KM za održivi povratak, što je uključivalo i rekonstrukciju religijskih objekata, objekata kulture, socijalnu infrastrukturu i zapošljavanje. U 2011. godini, vlada je potrošila samo 1.471.788 KM za održivi povratak, a 12.781.019 KM za rekonstrukciju individualnih stambenih jedinica. Od 78 projekata vezanih za održivi povratak, samo njih 9 je bilo vezano za zapošljavanje raseljenih osoba, dok ostalih 69 je uglavnom bilo vezano za rekonstrukciju religijskih objekata, itd.<sup>11</sup>

Ukupni budžet Fonda za povratak<sup>12</sup> za 2012. godinu bio je 458.120 KM. Ukupni iznos bruto plata iznosio je 337.886 KM, a samo 38.459 KM je potrošeno za projekte vezane za povratak (Izveštaj o finansijskoj reviziji Fonda za povratak za 2011. godinu, 2012). Podaci o projektima koji se odnose na održivi povratak pokazuju nedostatak interesa za rješavanje pitanja zapošljavanja, što se može vidjeti iz činjenice da je samo mala količina novca namjenjena za održivi povratak iskorištena za zapošljavanje raseljenih osoba.

Svi podaci navedeni do sada pokazuju da je vlada investirala velike količine novca u povrat imovine i da nije uspjela da prepozna održivi povratak kao ključni element uspješne politike povratka. Vlada također nije uspjela da prepozna zapošljavanje kao ključni elemenat održivog povratka, što je identifikovano i tokom intervju sa raseljenim ženama koje žive u kolektivnom centru Mihatovići, a također je prepoznato i u Revidiranoj strategiji.

<sup>10</sup> UZOPI sprovodi monitoring održivog povratka u BiH

<sup>11</sup> Dostupno na: <http://uzopibih.com.ba/povratak/>

<sup>12</sup> Fond za povratak je uspostavljen 2005. godine ku svrhu podrške proces povratka i reintegracije raseljenih osoba i izbjeglica

Važno je spomenuti da vladine inicijative za rješavanje problema raseljenih osoba su pune nedostataka. Vlada raseljenim osobama, koje se vraćaju u ruralne sredine, daje traktore, moto-kultivatore i platenike bez obzira na činjenicu da su mnogi od njih prije rata bili zaposleni kao fizička radna snaga u industriji, jer je Jugoslavija je bila visoko industrijalizovano društvo. Ovo je također spomenula i gđa. Imamović. Njeno mišljenje je da vlada zbog neshvatanja činjenice da su ljudi u ruralnim sredinama uglavnom radili u industriji i fokusirajući svoje aktivnosti vezane za zapošljavanje na davanje traktora, moto-kultivatora itd., samo je dodatno otežala proces povratka.

Zbog toga što proces povratka nije definisan na pravi način, nije iznenađujuće loša situacija u kojoj se nalaze povratnici. Možemo zaključiti da vlada još uvijek nije prepoznala održivi povratak, kao prioritetnu politiku povratka raseljenih osoba. Umjesto fokusiranja na dugoročni povratak, vlada je fokusirana na povrat imovine.

## 2. RODNA PERSPEKTIVA PRISILINE MIGRACIJE U BiH

Jako je važno analizirati pitanje položaja raseljenih žena, s obzirom da su bile pogođene ratnim dešavanjima na različite načine. Mi ćemo pokazati da nedostatak razumijevanja za rodna pitanja poslije rata u BiH je rezultirao rodnom neravnopravnošću. Ova studija pokazuje da DMS (Aneks VII) i Revidirana strategija nisu uspjele riješiti pitanja vezana za rodnu ravnopravnost na odgovarajući način. Fokus studije je na zapošljavanju, a problemi zapošljavanja nisu isključivo povezani sa pitanjem pristupa prihodima. Visoka stopa nezaposlenosti žena je rezultirala njihovom ranjivošću i psihosocijalnim problemima.

DMS nije uspio u rješavanju problema vezanih za rodnu ravnopravnost (Lithander, 2000). Nije čak uspio ni da zadovolji strateški cilj Pekinške deklaracije i platforme za akciju, a to je "kreiranje ili jačanje nacionalnih kapaciteta i drugih vladinih tijela" za jačanje pozicije žene (Lithander, 2000). Ann Lithander je napravila analizu DMS-a i rodne problematike u publikaciji "Engendering Peace Process - Dayton Approach to Gender" i njen zaključak je da zbog nedostatka interesa kreatora DMS-a za pitanja rodne ravnopravnosti, ovaj sporazum je rezultirao rodnom neravnopravnošću (Lithander, 2000).

Može se pretpostaviti da je veliki broj raseljenih žena žrtva silovanja, jer su bile dio populacije koja je bila predodređena za politike etničkog čišćenja. Mertus smatra da su ratni zločini silovanja bili u direktnoj vezi sa politikama etničkog čišćenja i planirane taktike zastrašivanja (Mertus, 2000). Jedan od razloga, zašto DMS nije uspio da na odgovarajući način riješi pitanja rodne ravnopravnosti je u tome, što nije uspio da omogući žrtvama silovanja određeni vid satisfakcije u smislu pravde za zločine silovanja. Aneks VI – Sporazum o ljudskim pravima nije uspio da riješi pitanje pravnog procesuiranja onih koji su činili zločine silovanja tokom rata. "Aneks 6 nije retroaktivan, što implicira da zločini silovanja počinjeni tokom konflikta su izvan jurisdikcije" (Lithander, 2000 : 23). Nadalje, Aneks VII, integralni dio DMS-a, koji se bavi pitanjem raseljenih osoba, ne spominje neke od najvažnijih dokumenata u području rodne ravnopravnosti, kao što je CEDAW<sup>13</sup>, koji je samo citiran u Aneksu IV i VI kao obvezujuća konvencija. Zbog toga što su mnoge raseljene žene bile žrtve silovanja tokom rata, a kako bi na odgovarajući način riješila probleme vezane za ovo pitanje, prvi korak vlade trebao je biti pružanje psihosocijalne pomoći s ciljem poništavanja posljedica ratnih trauma. Vlada i međunarodni donatori su se trebali fokusirati na pružanje psihosocijalne pomoći, što smatramo da se može ostvariti kroz zapošljavanje. Na ovaj način bi se poboljšao položaj raseljenih žena.

<sup>13</sup> Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena



U ovoj studiji analiziramo isključivo ulogu zapošljavanja u poboljšavanju položaja raseljenih žena. Želimo pokazati da rješavanje problema vezanih za zapošljavanje može poboljšati položaj raseljenih žena u smislu njihovog psihosocijalnog blagostanja i pristupa prihodima.

## 2.1 Međunarodni donatori i politike pomoći

Zbog posljedica rata u BiH i ratnih zločina protiv žena, UNHCR je izradio smjernice za rješavanje problema vezanih za položaj žena. Međunarodni donatori su uspostavili programe za rješavanje nekih od prepoznatih problema vezanih za raseljene osobe. Bez obzira na postojanje prethodno pomenutih programa i činjenice da je UNHCR izradio smjernice za rješavanje problema vezanih za položaj žena, brojne organizacije koje se bave pitanjem položaja žena su evidentirale nedostatak senzibiliteta za pitanja rodne ravnopravnosti prilikom pružanja pomoći (Mertus, 2000). Loša ekonomska situacija, loši uslovi života i nedostatak sredstava, doveli su do toga da su raseljene žene postale zavisne o međunarodnoj pomoći.

Međunarodna zajednica je dostavljala humanitarnu pomoć raseljenim osobama u BiH, bez da je radila na stvaranju uslova za održivi povratak. Posljedica takvog odnosa je bila velika zavisnost od međunarodne pomoći, što je za krajnji rezultat imalo nedostatak održivog povratka. Ne kreirajući uslove za održivi povratak i održivi život u mjestima u kojima su raseljene žene živjele nakon napuštanja svojih domova, situacija se samo produžavala bez naznaka skorijeg završetka. Umjesto da su se fokusirali na unapređivanje radnih vještina ili na inicijative vezane za obrazovanje, čiji cilj bi bio bolji pristup prihodima kroz zapošljavanje, međunarodni donatori su bili isključivo fokusirani na dostavljanje međunarodne pomoći, a to je dovelo do zavisnosti raseljenih osoba. Ovakav pristup, shvaćen kao "nešto se mora uraditi", bez uzimanja u obzir stvarne situacije je dovelo do nedostatka senzibiliteta za rodna pitanja.

Druga greška vezana za pružanje pomoći, daje nam bolju sliku nedostatka rodno senzibiliteta. Pružanje pomoći bilo je usmjereno na muškarce, zbog njihove uloge u ratu (Lithander, 2000). Stoga, možemo zaključiti da su međunarodni donatori pokazali popriličan nedostatak senzibiliteta za rodna pitanja, što je rezultiralo rodnom neravnopravnošću. Programi pomoći nisu uspjeli da se pozabave psihosocijalnim problemima i nisu bili usmjereni ka aktivnostima vezanim za obrazovanje, čime bi se poboljšao položaj raseljenih žena.

## 2.2 Raseljeničtvo i siromaštvo

Raseljene osobe se suočavaju sa mnogim problemima, kao što su pristup zdravstvenoj zaštiti, tržištu rada, psihosocijalno blagostanje, obrazovanje, itd (Christensen i Harild, 2009). Nedostaci u pristupu navedenim parametrima, rezultirali su visokom stopom siromaštva unutar populacije raseljenih osoba, što posebno pogađa raseljene žene. "Na djelu je zlokoban krug: rodna neravnopravnost doprinosi povećanju siromaštva zbog nemogućnosti žena da učestvuju u aktivnostima vezanim za ostvarivanje prihoda, dok s druge strane stanje siromaštva samo po sebi jača rodnu neravnopravnost" (Somun-Krupalija, 2011 : 17).

Vrlo je važno napomenuti, da je društvo u BiH prilično patrijarhalno. Žena je usko vezana za krug porodice. Poremećaji izazvani raseljeničtvom mogu nametnuti restrikcije od strane muških članova porodice po pitanju kretanja žena. Holtzman i Nezam su došli do zaključka da ovo "posebno vrijedi u situacijama kada populacija iz ruralnih sredina odlazi u urbana područja, velike kolektivne centre, kampove, gdje su smještene raseljene osobe iz raznih mjesta" (Holtzman



B. S., Nezam T., 2004 : 96). Zbog ovakve situacije žene nemaju pristup prihodima. Uzevši u obzir navedeno međunarodni donatori i vlada su trebale evaluirati svoje politike i usmjeriti svoje finansiranje na jačanje položaja raseljenih žena. Mnoge od njih su tokom raseljništva postale jedini članovi porodice koji mogu zarađivati. Raseljene žene se i dalje suočavaju sa različitim preprekama i nekim novim problemima (Lithander, 2000).

Ratna trauma, njihova nova uloga u porodicama i raseljništvo su dio problema. Kako bi se poboljšao položaj raseljenih žena u BiH društvu, sva ova pitanja moraju biti riješena. Nakon rata, raseljene žene su se našle u novim sredinama i u mnogim porodicama su zamijenile uloge sa svojim muževima. Raseljništvo uobičajno promijeni položaj žena, u odnosu na njihovu ulogu menadžera domaćinstva (Holtzam B.S., Nezam T., 2004). Mi ćemo također pokazati da mnoge od raseljenih žena žive u domaćinstvima na čijem čelu se nalazi žena.<sup>14</sup>

<sup>14</sup> MLJPI, 2005

### 3. PREGLED LEGISLATIVE VEZANE ZA ZAPOSŁJAVANJE RASELJENIH OSOBA

Problem sa zapošljavanjem vezan je za ekonomsku situaciju u BiH, ali također i za kompleksnu administrativnu strukturu.

Postoje različiti zakoni nivou države i entiteta. Situacija u FBiH je dodatno komplikovana jer svaki kanton ima pravo da reguliše tržište rada. "Sistem je kompleksan zbog postojanja više nivoa nadležnosti. Sistem je fragmentiran funkcijama koje su dodjeljene različitim administrativnim nivoima i niskim nivoom vertikalne i horizontalne koordinacije. Administrativne funkcije vezane za tržište rada koje su u državnoj nadležnosti i nadležnosti entiteta uključuju 178 institucija" (Employment Strategy in Bosnia and Herzegovina 2010 - 2014, 2010 : 25). Step en usklađenosti zakona u kantonima sa zakonom o tržištu rada na federalnom nivou, još uvijek nije poznat. Ovo je direktno povezano sa nepostojanjem sistema, koji bi dozvolio monitoring usklađenosti različitih zakona (Rosas, Corbanase, O'Higgins, 2009).

Po pitanju usklađenosti, između zakonske regulative tržišta rada i standarda rodne ravnopravnosti, situacija je pozitivna. Iako situacija sa usklađenosti je generalno pozitivna, postoje problemi sa primjenom zakona posebno vezano za zapošljavanje u privatnom sektoru (Somun-Krupalija, 2011). Agencija za ravnopravnost spolova identifikovala je dva glavna razloga koji utiču na praktičnu primjenu ovih zakona: *a.) nedostatak inspekcija;* *b.) male kazne, zbog čega plaćanje kazni manje košta nego poštivanje zakonskih obaveza* (Agencija za ravnopravnost spolova - CEDAW, 2011).

Vlada BiH je donijela legislativu kojom se reguliše pomoć za ostvarivanje prihoda za raseljene osobe. Prvenstveno, postoji član 18 Zakona o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH kojim se predviđaju krediti za povratnike kako bi mogli započeti vlastite poslove. Drugo, na snazi je Zakon o raseljenim licima i povratnicima u Federaciji Bosne i Hercegovine i izbjeglicama iz FBiH iz 2005. godine, koji omogućava pomoć u vidu grantova i zajmova.

Tokom intervjua sa gđom. Lejlom Radončić, direktoricom Udruženja BH Crafts, ona je istakla da žene koje rade u BH Crafts nisu priznate od strane države. Prema gđi. Radončić, problem sa legislativom je da zakoni koji regulišu zapošljavanje ne priznaju rad od kuće kao dio formalnog zaposlenja. BH Crafts nemaju uposlenike na puno radno vrijeme, a unajmljuju raseljene žene





na na honorarnom principu. BH Crafts, ženama koje upošljavaju, dostavlja potrebne sirovine i nakon obavljenog posla plaćaju za njihove usluge. Međutim, po gđi. Radončić, njihova najveća prepreka za ostvarivanje većeg uspjeha u zapošljavanju raseljenih žena je pravna legislativa. Zakon na državnom nivou i zakoni u oba entiteta, koji regulišu tržište rada, ne priznaju ovakvu vrstu rada zbog čega one ne uživaju ista prava kao formalno zaposlene osobe. Po mišljenju gđe. Radončić, time što ne priznaje ovakvu vrstu rada, vlada znatno otežava pokretanje vlastitog posla, jer se ovakva vrsta rada smatra kao dobra osnova za uspostavljanje malih i srednjih preduzeća.

Problem sa legislativom, također postoji, i zbog toga što vlade na entitetskom nivou nisu implementirale Odluku Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti naroda u BiH, FBiH i RS prema kojoj moraju poštovati rezultate popisa iz 1991. godine o zastupljenosti konstitutivnih naroda u javnom sektoru.

## 4. RASELJENE OSOBE I TRŽIŠTE RADA

### 4.1 Pregled pristupa zapošljavanju

Bosna i Hercegovina ima negdje oko 113.000 raseljenih osoba, prema podacima UNHCR-a.<sup>15</sup> Procijenjeno je da za otvaranje jednog radnog mjesta je potrebno 2000 € (Verheyden, 2005).<sup>16</sup> Ukoliko pomnožimo broj raseljenih osoba sa procijenjenom količinom novca potrebnom za otvaranje radnog mjesta, dobit ćemo sumu od 226.000.000 €. Ovaj iznos novca pokazuje veličinu problema vezanog za zapošljavanje raseljenih osoba. Iako je nezaposlenost generalni problem i pogađa sve građane BiH, oni koji se suočavaju sa prekomjernom diskriminacijom su raseljene osobe, a posebno raseljene žene.

Svjetska banka je sprovedla istraživanje u pet zemalja (Armenija, Azerbejdžan, Bosna i Hercegovina, Gruzija, i Srbija i Crna Gora) vezano za rizik od nezaposlenosti za raseljene osobe. Prema rezultatima istraživanja raseljene osobe, u odnosu na ostatak populacije, imaju daleko više šanse da budu nezaposlene (Holtzman B.S, Nezam T., 2004). "Stopa nezaposlenosti za raseljene osobe je viša, u nekim slučajevima čak dva ili tri puta, u odnosu na stopu koja vrijedi za ostatak populacije" (Holtzman B. S., Nezam T., 2004 : 21). Svjetska banka je napravila post-konfliktnu analizu rizika od siromaštva u BiH. Glavni zaključak je da je rizik od siromaštva za raseljene osobe 37%, u odnosu na 24%, za one koji ne pripadaju populaciji raseljenih osoba (Holtzman B. S., Nezam T., 2004).

Pristup zapošljavanju u formalnoj ekonomiji je jako ograničen za raseljene osobe. Stopa nezaposlenosti za raseljene osobe je veća u odnosu na stopu koja se odnosi na ostale članove populacije unutar jednog društva, ali je također važno napomenuti da zaposlenost raseljenih osoba ima tendenciju da zavisi od "ad hoc i fragilnih područja" kao što su se sezonski rad i rad za nadnicu (Holtzman B. S., Nezam T., 2004). Posljedica je ta da čak i ukoliko raseljena osoba uspije naći posao, u većini slučajeva to nije dugoročno rješenje.

Zbog nedostatka tržišta rada u BiH i visoke stope nezaposlenosti, vrlo teško je uspostaviti model zapošljavanja za raseljene osobe, koji bi imao za cilj zapošljavanje u formalnoj ekonomiji. Ovakvo stanje ima jako negativan uticaj na proces povratka. Oni koji odluče da se vrate u mjesta iz kojih su prognani, zbog diskriminacije u zapošljavanju, obično donose odluku da ponovo

<sup>15</sup> UNHCR Statistički godišnjak 2010, 10. izdanje dostupno na: <http://www.unhcr.org/4ef9c7269.html>

<sup>16</sup> Jedino su dostupni podaci o troškovima otvaranja radnih mjesta iz 2005. godine. Cijena otvaranja radnih mjesta u današnje vrijeme može biti samo veća, zbog rasta cijena i drugih faktora O

napuste svoja ognjišta. U Revidiranoj strategiji je problem nezaposlenosti i otežanog pristupa tržištu rada prepoznat kao jedan od faktora koji ima veoma negativan uticaj na dinamiku povratka (Revidirana strategija, 2010).

Što se tiče raseljenih osoba, zbog niske stope zaposlenosti u formalnoj ekonomiji, oni su uglavnom zaposleni u sivoj ekonomiji. Mnoge od raseljenih osoba su samozaposlene u sivoj ekonomiji zbog nedostatka prilike za plaćen rad. "Obrazac zapošljavanja raseljenih osoba je koncentriran u području sive ekonomije, kao što su male trgovine, dnevni i sezonski rad" (Holtzman B. S., Nezam T., 2004 : 21).

Zbog činjenice da se BiH nalazi u procesu tranzicije i da to ima veliki utjecaj na društvo, raseljene osobe, a posebno raseljene žene se nalaze u lošijoj situaciji u odnosu na ostatak društva. Kako bi pokazali zašto raseljavanje posebno pogađa žene, mi ćemo napraviti pregled pristupa tržištu rada raseljenih žena.

U nastavku ćemo se baviti pitanjem zapošljavanja raseljenih žena. Potrebno je napraviti uvid u veličinu problema vezanih za problematiku raseljeničtva sa posebnim fokusom na raseljene žene, kako bi pokazali da je problem multi-dimenzionalan.

### 4.2 Raseljene žene – Pristup zapošljavanju

Nakon rata u BiH na sceni je bila značajna diskriminacija raseljenih žena u području zapošljavanja, što je prepoznato u Strategiji zapošljavanja u BiH. Situacija je ista kako u privatnom, tako i u javnom sektoru (FRMOI - Informacija o stanju raseljenih osoba i povratnika u Federaciji Bosne i Hercegovine, iskazanim potrebama i mjerama, 2011).

Zbog nedostatka senzibiliteta za rodna pitanja, prioritet u zapošljavanju je dat demobilisanim borcima ili porodicama poginulih članova vojske i ratnim veteranima. Na ovaj način, raseljene žene su imale jako malo šanse da dobiju pristup tržištu rada. Ovo je također zabilježeno u izvještaju o ljudskim pravima koji je sačinio OSCE-a 1999. godine (Lithander, 2000). Zbog tradicionalne uloge žene u BiH društvu, one su često onemogućene da traže posao. Povrh toga, servisi koje mogu uticati na balans između porodičnog i profesionalnog života jako su slabo razvijeni.

Situacija sa raseljenim ženama dodatno je otežana time što je BiH poprilično patrijarhalno društvo i indeks rodne neravnopravnosti je jako visok. BiH se nalazi na 74. mjestu i rangirana je kao zemlja sa najnižim indeksom u regionu.<sup>17</sup> U Strategiji zapošljavanja u BiH stoji da se posebna pažnja mora dati pitanjima rodne neravnopravnosti na tržištu rada, jer stopa zaposlenosti je mnogo veća za muške nego za ženske članove populacije u BiH (Employment Strategy in Bosnia and Herzegovina 2010 – 2014, 2010).

<sup>17</sup> UNDP, Indeks rodne neravnopravnosti i drugi indikatori, 2011 dostupno na: [http://hdr.undp.org/en/media/HDR\\_2011\\_EN\\_Table4.pdf](http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Table4.pdf)

<sup>18</sup> Anketa o radnoj snazi 2012 - Agencija za statistiku BiH, 2012

Poređenjem podataka o rodnoj neravnopravnosti sa rizikom od siromaštva raseljenih osoba, očigledno je da su raseljene žene posebno ranjiva grupa unutar populacije raseljenih osoba. Upoređujući podatke o riziku nezaposlenosti za raseljene osobe sa podacima o stopi zaposlenosti za žene 22,6% i za muškarce 41,5%<sup>18</sup>, dobit ćemo bolju sliku dimenzije rodne neravnopravnosti, ali također moći ćemo vidjeti da raseljene žene imaju mnogo manje šanse naći posao od bilo koje druge populacije u BiH. U izvještaju Svjetske organizacije rada, nalazi se podatak o ljudima koji su tražili posao između 24 i 120 mjeseci. Za muškarce ti podaci su fluktuirali tokom godina, dok su za žene bili stabilni (Somun-Krupalija, 2011).



Prema podacima iz 2005. godine od 95.703 raseljene žene, 60.398 (64%) su u dobnoj skupini između 18 i 65 godina, što znači da su sposobne za rad.<sup>19</sup> Iako su podaci dostupni samo za 2005. godinu, može se pretpostaviti da se situacija nije značajnije mijenjala. Ako uporedimo ovaj podatak sa statističkim podatkom o stopi nezaposlenosti za žene i podatkom o riziku od siromaštva za raseljene osobe, bit ćemo u mogućnosti da razumijemo probleme vezane za pitanje ranjivosti raseljenih žena. Zbog toga što je veliki broj raseljenih žena sposoban za rad, vrlo je važno definisati problem pristupa tržištu rada i naći odgovarajuća rješenja.

---

<sup>19</sup> MLJPI, 2005

Mogućnosti raseljenih žena da dobiju posao i da odgovore zahtjevima tržišta rada su ograničene. Postoji nekoliko faktora koji doprinose takvoj situaciji, kao što je patrijarhalna percepcija uloge žene u BiH društvu. Uobičajno, zbog stroge podjele između muških i ženskih zanimanja, raseljene žene rade kao neplaćeni članovi porodice (Employment Strategy in Bosnia and Herzegovina, 2010 – 2014).

Kako bi ubrzali poboljšanje položaja raseljenih osoba na tržištu rada, potrebno je omogućiti čitav paket usluga. Prvo, vrlo je važno omogućiti psihosocijalnu pomoć kako bi se raseljene žene učinile konkurentnije na tržištu rada. Psihosocijalna pomoć i projekti koji ciljaju da poboljšaju radne vještine raseljenih žena su identifikovane kao jedan od glavnih koraka za zapošljavanje raseljenih žena od strane Gđa. Imamović. Nedostatak edukativnih programa, koji bi za cilj imali poboljšanje radnih vještina raseljenih osoba je prepoznato i u Revidiranoj strategiji (Revidirana strategija, 2010). Iz navedenog slijedi da je potrebno organizovati radionice za poboljšavanje radnih vještina raseljenih žena, zbog činjenice da su bile nezaposlene jako dug vremenski period.

### 4.3 Revidirana strategija i problemi sa zapošljavanjem

Problem nezaposlenosti raseljenih osoba je prepoznat u Revidiranoj strategiji. Iznenađujuće, ova strategija ne spominje probleme vezane za raseljene žene. "Na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine povratnici se teško integrišu jer nisu u mogućnosti da osiguraju osnovne egzistencijalne uslove za život i često im je uskraćeno pravo na rad i zapošljavanje pod jednakim uslovima" (Revidirana strategija, 2010:42). Gđa. Imamović je istakla da je problem u tome što vlada još nije uvidjela da rekonstrukcija stambenih jedinica je samo jedan od koraka potrebnih za uspješno okončanje procesa povratka. Kako bi poboljšali proces povratka, fokus vladinih inicijativa mora biti na održivom povratku, što se može ostvariti kroz inicijative, koje za cilj imaju zapošljavanje.

Vlada je investirala skoro 447 miliona KM u petogodišnju implementaciju Strategije za implementaciju Aneksa VII, a ipak sudeći po podacima UNHCR-a iz 2007. godine, tek 17% raseljenih osoba je zaposleno, a 20% nema nikakve izvore prihoda (UNHCR, 2007 u Berry P.D. J., Petrini B., 2011). S obzirom da je evidentno da situacija sa raseljenim ženama je prilično teška, što je posljedica različitih faktora kao što su indeks rodne neravnopravnosti, viša stopa nezaposlenosti u odnosu na muške članove populacije i nedostatak psihosocijalne pomoći, može se pretpostaviti da su raseljene žene u većoj mjeri pogođene ovakvom situacijom.

Revidirana strategija nije uspjela da riješi specifična pitanja koja se odnose na rodnu ravnopravnost. Iako prepoznaje problem nezaposlenosti raseljenih osoba, Revidirana strategija nije rodno specifična i ne daje preporuke za rješavanje pitanja visoke stope nezaposlenosti među raseljenim ženama.

U dijelu Strategije koja se bavi pitanjem rada i zapošljavanja, nalazi se pregled tržišta rada u BiH. U kratkom pregledu stoji da "učesnice žena u radnoj snazi je među najnižim u regiji" (Revidirana strategija, 2010 : 24). U Revidiranoj strategiji su prepoznati izazovi vezani za pravo na rad i zapošljavanje sa kojima se suočavaju raseljene osobe. Također, analiza Revidirane strategije pokazuje, da uprkos činjenici da za cilj ima rješavanje nekih od najvažnijih problema vezanih za održivi povratak, ipak ne uspijeva da objasni način na koji namjerava da riješi ova pitanja. Sve preporuke za rješavanje pitanja zapošljavanja iz Revidirane strategije su generalne i iz njih ne možemo vidjeti način na koji ih vlada planira implementirati.

Iako se u Revidiranoj strategiji ističe da su žene izložene diskriminaciji u ostvarivanju prava na rad, ne postoji nijedna preporuka kako da se riješi ovaj problem. Preporuke se bave cjelokupnom populacijom i nisu rodno specifične. Dakle, da bi se unaprijedio položaj raseljenih žena potrebno je učiniti Revidiranu strategiju rodno senzitivnom.

#### 4.4 Kolektivni centri i zapošljavanje

Kako bi se pružila bolja slika problema nezaposlenosti raseljenih žena, mi ćemo fokusirati analizu na kolektivne centre. Berry i Petrini su mišljenja da većina ljudi koji žive u kolektivnim centrima su najranjiviji u smislu smještaja i pristupa prihodima (Berry P.D.J., Petrini B., 2011). Prema podacima iz 2011. godine, negdje oko 8000 ljudi živi u kolektivnim centrima.<sup>20</sup>

<sup>20</sup> MLJPI, 2011

Rezultati empirijskog istraživanja sprovedenog 2000. godine o traumama i poremećajima izazvanim stresom, kojem su raseljene osobe izložene, "učesnici iz kolektivnih centara su na visokom nivou svakodnevnih stresova, kao što su nezaposlenost, loše zdravlje i trenutni smještaj" (Rosner, Powell, Buttolo, 2000 : 44).

Međunarodne organizacije nisu bile svjesne specifičnih problema koje pogađaju populaciju raseljenih osoba, posebno one dijelove populacije raseljenih osoba koje žive u kolektivnim centrima (Holtzman B. S., Nezam T., 2004). Neki od njih žive u domaćinstvima, na čijem čelu se nalazi žena, a koje prema UNDP-ovim nalazima spadaju u najranjiviju populaciju u BiH (UNDP, 2003). Po podacima dostupnim u Komparativnoj analizi o pristupu pravima izbjeglica i raseljenih osoba, skoro 32% raseljenih žena živi u domaćinstvima na čijem čelu se nalazi žena.<sup>21</sup> Kolektivni centri su dobar primjer toga kako su međunarodni donatori bili neuspješni u rješavanju problema vezanih za raseljene osobe. Prvo, problem je u tome, da čak osamnaest godina nakon rata, još uvijek postoji veliki broj kolektivnih centara. Drugo, kao što smo spomenuli ranije, međunarodni donatori su još uvijek fokusirani na dostavljanje humanitarne pomoći osobama koje žive u kolektivnim centrima.

<sup>21</sup> MLJPI, 2005

Sproveli smo intervju sa ženama koje žive u kolektivnom centru Mihatovići, kako bi dobili bolji uvid u probleme vezane za njihov položaj. Žene koje žive u kolektivnom centru Mihatovići, zbog svog dugotrajnog života u raseljeništvu smatraju da su u potpunosti zaboravljene. Drugi problem je u tome što većina njih nema nikakav pristup prihodima. Razgovarali smo o pristupu tržištu rada sa fokusom na vladine i donatorske inicijative. Prema njihovim odgovorima, jedino međunarodni donatori i nekoliko NVO-a su implementirali projekte vezane za unapređenje njihovih radnih vještina, kako bi poboljšali mogućnost njihovog zapošljavanja, ali projekti nisu uključivali praktičan rad. Posljedica je bila ta da njihove radne vještine, koje bi im pomogle da ostvare pristup tržištu rada, na kraju nisu unaprijeđene.



Neke od žena koje žive u kolektivnom centru Mihatovići su pohađale kurs za frizerke. Organizatori kursa su im dali pribor za frizere i nakon završetka kursa dobili su certifikate i diplome.

Problemi sa organizacijom ovakvih kurseva su sljedeći

1. *Žene nisu imale praktičan rad tokom kursa*
2. *Biro za zapošljavanje nije priznao njihove diplome i certifikate*

Sve intervjuisane žene su istakle da usljed nedostatka praktičnog rada, one nisu mogle unaprijediti radne vještine. Stoga, one nisu bile u mogućnosti da otvore frizerske salone ili da se zaposle kao frizerke. One su također istakle da nijedna žena koja je pohađala program nije dobila posao frizerke. Drugi problem je vezan za činjenicu da Biro za zapošljavanje nije priznao njihove certifikate. Dakle, ukoliko neki poslodavac odluči da zaposli ženu koristeći usluge Biroa, Biro neće kontaktirati ženu koja je pohađala kurs za frizerke, jer ne priznaje njihove diplome i certifikate kao validne.

Raseljene žene koje žive u kolektivnom centru Mihatovići su također identifikovali nedostatak informacija kao jedan od problema koji im otežava pronalazak posla. Ovo je samo bila potvrda podataka koji se mogu naći u Revidiranoj strategiji. Problem je u tome što se u Revidiranoj strategiji ne nude nikakva rješenja ovog pitanja, već se samo konstatuje problem. U praksi, ukoliko vlada, donator ili čak nevladina organizacija odluči da implementira projekat zapošljavanja, oni kontaktiraju rukovoditelja kolektivnog centra, koji onda dalje prosljeđuje informaciju ženama koje žive tamo. Tokom vremena koje je potrebno da dobiju informaciju i da se uključe u program, raseljene žene se često nađu u situaciji da apliciraju nakon isteka predviđenog vremenskog roka. Zbog njihovih prethodnih iskustava sa dobijanjem informacija prekasno, one izbjegavaju apliciranje na programe vezane za zapošljavanje.

Također smo fokusirali istraživanje na ulogu Biroa za zapošljavanje. Sve raseljene žene koje su bile intervjuirane su istakle da im Biro nikada nije ponudio posao. Također, problem je što Biro nije rodno senzitivn. Jedna od žena sa kojima smo razgovarali je istakla da joj je bio onemogućen pristup Birou, jer se nije javila na vrijeme, s obzirom da se porodila. Zakasnila je tri dana i morala je čekati šest mjeseci da bi joj ponovo odobrili pristup birou.

#### **4.5 Raseljene žene i samozapošljavanje – prednosti i nedostaci**

Jedini način da se riješi pitanje zapošljavanja raseljenih žena je uspostavljenje alternativnih modela zapošljavanja. U ovom dijelu ćemo analizirati samozapošljavanje u cilju poboljšanja položaja raseljenih žena. Cilj studije je da se analizira uloga NVO-a i donatora, koji daju grantove raseljenim osobama kao dio njihovih inicijativa za zapošljavanje i imaju dugo iskustvo rada na projektima vezanim za zapošljavanje raseljenih osoba. Važno je analizirati način na koji

vlada može imati koristi od ovih modela zapošljavanja, kako bi riješila pitanje zapošljavanja raseljenih žena. Iako je problem prepoznat u Revidiranoj strategiji, prema mnogim izvještajima, a posebno onim sačinjenim od strane Svjetske banke, vlada još nije našla rješenje problema zapošljavanja.

Problem sa samozapošljavanjem raseljenih žena postoji, jer su one manje odlučne za samozapošljavanje, kako se ne bi umanjila njihova uloga u porodici. Pristup tržištu rada je znatno otežan raseljenim ženama, jer tržište daje prednost muškarcima u odnosu na njih, što je vezano za

činjenicu da raseljene osobe uobičajno rade kao fizička radna snaga. Profesije su podijeljene na ženske i muške i postoji mnoštvo stereotipa o poželjnim zanimanjima za žene i za muškarce (Agencija za ravnopravnost spolova BiH – CEDAW, 2011). Dakle, kako bi se riješio problem nezaposlenosti raseljenih žena, pažnja treba biti posvećena promociji samozapošljavanja raseljenih žena i edukativnim aktivnostima. Kao što je prethodno spomenuto, nezaposlenost je generalni problem u BiH, koji više pogađa žene nego muškarce. Stoga, da bi se uticalo na poboljšanje položaja raseljenih žena na tržištu rada, moraju se riješiti problemi vezani za samozapošljavanje i pokušati identifikovati rješenja, koja bi mogla imati rezultirati pozitivnim promjenama.

Kako bi se uradilo više po pitanju samozapošljavanja raseljenih žena, međunarodni donatori, nevladine organizacije i vladina tijela bi im trebali pomoći da steknu osnovne radne vještine i znanja i pružiti im osnovne informacije o tržištu rada i kakve poduzetničke aktivnosti bi njima najbolje odgovarale.

Postoje neki primjeri dobrih praksi koje se mogu implementirati u većoj mjeri i dati pozitivne rezultate. Vlada, kroz partnerstvo sa lokalnim i međunarodnim nevladinim organizacijama, koje implementiraju projekte vezane za raseljene osobe, može implementirati projekte vezane za samozapošljavanje. Na ovaj način, vlada ne samo da bi smanjila birokratiju, već bi što je još važnije partnerstvo sa nevladinim sektorom rezultiralo unapređenjem kapaciteta nevladinih organizacija, te na ovakav način može učiniti programe zapošljavanja u većoj mjeri održivim (Lithander, 2000).

Kroz podjelu odgovornosti sa nevladinim sektorom i donatorima i kroz poboljšanje koordinacije, vlada može značajno poboljšati svoje politike i fokusirati svoje aktivnosti na održivi povratak. Prvenstveno, obzirom da donatori i nevladine organizacije su već radili na projektima zapošljavanja, a imaju iskustvo rada terenskog rada za raseljenim ženama, to značajno smanjuje količinu novčanih sredstava potrebnih za održivi povratak. Donatori i nevladine organizacije imaju uspostavljene svoje mreže i posjeduju informacije sa terena. U Revidiranoj strategiji stoji da se više pažnje mora posvetiti radu "na promoviranju programa zapošljavanja povratnika i raseljenih osoba s ciljem osiguranja donatorskih sredstava za finansiranje projekata mikrokreditiranja, različitih oblika bespovratne pomoći za započinjanje radnih djelatnosti, kao i procjene stručnog osposobljavanja i prekvalifikacije" (Revidirana strategija, 2010 : 42). Ova preporuka može biti implementirana kroz saradnju sa međunarodnim donatorima i nevladinim organizacijama. Drugo, s obzirom da raseljene žene se suočavaju sa izazovima po pitanju nedostatka radnih vještina, nevladine organizacije imaju mogućnost da rade na pružanju psihosocijalne pomoći, dok u isto vrijeme međunarodni donatori mogu omogućiti sredstva za finansiranje samozapošljavanja. Ako uzmemo u obzir činjenicu, da vlada već implementira projekte vezane za povrat imovine, ovakva vrsta pristupa koja bi uključivala psihosocijalnu pomoć, samozapošljavanje, rekonstrukciju i povrat imovine bi dala najbolje rezultate u poboljšavanju položaja raseljenih žena.

Obzirom da je vladin cilj zatvaranje kolektivnih centara, inicijative koje bi uzele u obzir samozapošljavanje raseljenih žena imale bi potencijal da: 1) *unaprijede vještine i znanje raseljenih žena, čime bi ih učinili konkurentnijim na tržištu rada* i 2) *radeći na tome dok osoba živi u kolektivnom centru, olakšalo bi njenu odluku da napusti kolektivni centar*

Također, ukoliko vlada odluči da uspostavi saradnju i partnerstvo sa nevladinim sektorom i da njene aktivnosti prate aktivnosti nevladinog sektora, to će vjerovatno dati najbolje rezultate. U sljedećem dijelu studije, pokazat ćemo dva primjera pozitivnih praksi.



## 4.6 Dobre prakse

Obzirom da su troškovi otvaranja radnih mjesta jako veliki i da vlada ne raspolaže tolikim sredstvima, rješenje koje bi polučilo najbolje rezultate je samozapošljavanje raseljenih žena.

Ovaj dio studije se bavi pitanjem dobrih praksi u zapošljavanju raseljenih žena. Koristit ćemo primjer CRS-a i udruženja BH Crafts. Kako bi razumjeli način na koji ove dvije organizacije rade i funkcioniraju, sproveli smo intervju sa gđom. Lejlom Radončić, direktoricom Udruženja BH Crafts i gđom. Imamović, projektnim menadžerom u CRS-u. Obje sagovornice su uposlenici organizacija, koje imaju veliko iskustvo rada na zapošljavanju raseljenih žena. Gđa. Radončić je prije radila u Norveškoj narodnoj pomoći, organizaciji koja je napravila jedan od najvećih kolektivnih centara – Mihatovići 1995. godine. Kolektivni centar Mihatovići smješten je u sjevernom dijelu BiH, blizu grada Tuzle.

### 4.6.1 BH Crafts

Prema gđi. Radončić, BH Crafts je uspostavljen kao dio napora Norveške narodne pomoći, da se pomogne raseljenim ženama, koje su neposredno prije masakra u Srebrenici pobjegle u Tuzlu. S obzirom da je Vojska Republike Srpske zarobila muške članove populacije, a dozvolila samo ženama i djeci da napuste Srebrenicu, došlo je do velikog priliva žena i djece u Tuzlu.

Norveška narodna pomoć je uspostavila Mihatoviće, kao privremeno sklonište. Međutim, usljed produženosti situacije, Mihatovići su postali dugoročno rješenje za mnoge raseljene žene. Između 1995. i 1999. godine BH Crafts su bile dio Norveške narodne pomoći, ali su 1999. godine donijeli odluku da se registruju kao NVO. S obzirom da NVO-ima nije dozvoljeno da ostvaruju profit, menadžment je odlučio da BH Crafts osnuje kompaniju BH Crafts D.O.O. koja radi na aktivnostima prikupljanja sredstava i funkcionira kao Nadzorni odbor kompanije. Udruženje BH Crafts je vlasnik BH Crafts D.O.O.

BH Crafts dostavljaju sirovine svojim uposlenicima. Uposlenici obrađuju te sirovine i vraćaju finalni proizvod. Kao što je prethodno spomenuto, mnoge od raseljenih žena su bile izložene stresovima kao što su nezaposlenost, siromaštvo, itd., što je utjecalo na njihovo psihosocijalno blagostanje. Gđa. Radončić vidi BH Crafts ne samo kao izvor prihoda za žene, već i kao dio onoga što definira kao "radna terapija". Ipak vrlo je važno spomenuti da BH Crafts ne samo da upošljavaju raseljene žene, već oni i izvoze svoje proizvode i ostvaruju profit. BH crafts posjeduje ISO Standard i Fair Trade certifikat.

Vlada može uspostaviti mreže nevladinih organizacija, koje bi se bavile pitanjem zapošljavanja. Na taj način, vlada može poboljšati kapacitete nevladinih organizacija. Ovim bi se poboljšale radne vještine žena i njihov pristup zapošljavanju, a u isto vrijeme bi se promoviralo poduzetništvo. Prema gđi. Radončić i studiji Svjetske banke, ovakva vrsta rada, povećava mogućnost samozapošljavanja. Također, prema navedenoj studiji, oni koji su radili u neformalnoj ekonomiji, imaju mnogo više šansi da se odluče za samozapošljavanje (Kunt, Klapper, Panos, 2009).

### 4.6.2 Catholic Relief Service (CRS)

CRS također radi na projektima zapošljavanja raseljenih osoba sa posebnim fokusom na kolektivne centre. Osim rekonstrukcije kuća, CRS također radi na projektima socio-ekonomske



integracije i oni su identifikovali zapošljavanje kao ključni faktor uspješne politike povratka. Prema gđi. Imamović, CRS je fokusiran na aktivnosti i projekte koji ciljaju na održivi povratak, a s obzirom na svoje dugogodišnje iskustvo rada sa raseljenim osobama, njihova ciljna skupina su uglavnom raseljene osobe koje žive u kolektivnim centrima, zbog njihove dugotrajne raseljenosti.

CRS ko-finansira projekte vezane za zapošljavanje raseljenih osoba. CRS finansira između 50-70% plate svake raseljene osobe koja se zaposli kroz njihove projekte. Da bi ostvarili najbolje rezultate, ali također da bi evaluirali svoje projekte, CRS sprovodi monitoring kroz stalne kontakte sa poslodavcem i raseljenim ženama, zbog čega su u mogućnosti da prevaziđu prepreke koje se mogu pojaviti tokom implementacije projekata vezanih za zapošljavanje. S toga, rezultati monitoringa mogu znatno poboljšati njihove projekte zapošljavanja, jer im dozvoljava da uvide probleme koji se dešavaju i da ih prevaziđu. Gđa. Imamović također vidi nedostatak edukacije kao jedan od problema u kolektivnim centrima, čime se znatno umanjuju mogućnosti da se dobije posao u formalnoj ekonomiji i to je vjerovatno jedan od glavnih razloga zašto toliko raseljenih osoba radi u neformalnoj ekonomiji. Negdje oko 52% žena i 48% muškaraca su učesnici CRS-ovih projektnih aktivnosti.

CRS izrađuje socio-ekonomsku kartu svih porodica koje žive u kolektivnom centru. U skladu sa podacima koji se nalaze u socio-ekonomskim kartama, CRS može vidjeti da li je žena voljna raditi ili ne. Za one koji su po kriterijima CRS-a voljni raditi, sljedeći korak je sprovođenje analize lokalne zajednice kako bi se vidjelo koji poslodavac je voljan da zaposli raseljenu ženu. Mi vidimo CRS kao primjer dobre prakse, jer pored toga što rade na rješavanju stambenih problema raseljenih osoba, oni u isto vrijeme rade na održivom povratku raseljenih osoba kroz inicijative zapošljavanja. Također, oni rade sa raseljenim osobama na terenu i njihove politike spram ove populacije su kreirane na osnovu saznanja sa terena. Kao što je prethodno pomenuto, oni izrađuju socio-ekonomsku kartu svojih korisnika i na taj način značajno umanjuju moguće greške u svojim inicijativama.

## ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Kao što možemo vidjeti iz ove studije vlada nije uspjela da riješi probleme vezane za zapošljavanje raseljenih žena. Kako bi riješili probleme vezane za pristup zapošljavanju raseljenih žena, vladine institucije koje se bave raseljenim osobama bi trebale:

1. *učiniti Revidiranu strategiju više rodno senzitivnom*
2. *nevladine organizacije, međunarodni donatori i ministarstva bi trebali uključiti praktičan rad u njihove inicijative*
3. *ministarstva na državnom i entitetskim nivoima bi trebali alocirati novac za inicijative zapošljavanja*
4. *promovirati samozapošljavanje raseljenih žena koristeći primjere CRS-a i BH Crafts-a*
5. *uspostaviti partnerstvo sa donatorima i nevladinim organizacijama kako bi se poboljšala koordinacija i kako bi se poboljšala izgradnja kapaciteta nevladinih organizacija*
6. *fokusirati se na strukovne treninge kako bi se poboljšale radne vještine raseljenih žena*
7. *osigurati implementaciju Odluku Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti naroda u BiH*
8. *poboljšati pristup informacijama raseljenim ženama, vezanim za zapošljavanje*



## Literatura:

1. Agencija za rad i zapošljavanje (2010), *Employment Strategy in Bosnia and Herzegovina 2010 - 2014*, Agencija za rad i zapošljavanje
2. Agencija za ravnopravnost spolova (2000), *Fourth and Fifth Periodic CEDAW Reports of Bosnia and Herzegovina*, Agencija za ravnopravnost spolova, Bosna i Hercegovina
3. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2012), *Labor Force Survey*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, BiH
4. Berry, D., P., J., Petrini, B. (2011), *Forced Displacement in Europe and Central Asia*, Svjetska banka, Vašington, SAD
5. Federalni zavod za zapošljavanje (2012), *Program zapošljavanja povratnika u 2012 godini*, Federalni zavod za zapošljavanje, Bosna i Hercegovina
6. Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica (2011), *INFORMACIJA O STANJU RASELJENIH OSOBA I POVRATNIKA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE, ISKAZANIM POTREBAMA I MJERAMA*, Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica, Bosna i Hercegovina
7. Holtzman B., S., Nezam, T. (2004), *Living in Limbo conflict-induced displacement in Europe*, Svjetska banka, Vašington, SAD
8. Kunt, Klapper, Panos (2009), *Entrepreneurship in Post-Conflict Transition - The Role of Informality and Access to Finance*, Svjetska banka, Vašington, SAD
9. Lithander, A. (ur.) (2000), *Engendering the Peace Process - A Gender Approach to Dayton—and Beyond*, Kvina Till Kvina, Švedska
10. Međunarodna organizacija rada (2008), *Employment Policy Review in Bosnia and Herzegovina*, Međunarodna organizacija rada
11. Međunarodna organizacija rada (2009), *Employment Policy Review – Bosnia and Herzegovina*, Međunarodna organizacija rada
12. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (2005), *Comparative analysis on Access to Rights of Refugees and Displaced Persons*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, BiH
13. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (2010), *Revidirana strategija za provedbu aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Bosna i Hercegovina
14. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (2010), *REVIDIRANI OSNOVNI DOKUMENT KOJI PREDSTAVLJA DIO IZVJEŠTAJA DRŽAVE ČLANICE BOSNE I HERCEGOVINE*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, BiH
15. Rosner, R., Powell, S., Butollo, W. (2000) *Post traumatic stress disorder in adults after the war in Bosnia- Herzegovina: returnees, displaced persons and non-displaced persons in Sarajevo and Banja Luka* u Powell, S, Duraković-Belko, E. (ed.), *Sarajevo 2000: the pshyological consequences of war*, prezentacija na simpozijumu održanom na Filozofskom fakultetu, 07-08 juli 2000. godine (str. 54 – 57)
16. Somun-Krupalija L. (2011), *Gender and Employment in Bosnia and Herzegovina*, Međunarodna organizacija rada, Ženeva
17. UNDP (2003), *Female-headed households*, Bosnia and Herzegovina, Sarajevo: UNDP
18. Ured za reviziju institucija BiH (2012), *Stambeno zbrinjavanje povratnika – Izvještaj revizije učinka*, Ured za reviziju institucija BiH
19. Verheyden, J. (2005), *Funkcionalni pregled Sektora povratka u BiH*, Delegacija evropske komisije u BiH



**Adnan Ovčina** je rođen 16. marta 1987. godine u Sarajevu, Bosna i Hercegovina. Završio je master studij na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Adnan je radio kao mlađi istraživač u Centru za studije o izbjeglim i raseljenim osobama. Bio je angažovan kao konsultant za Berry Law Center da sprovede istraživanje i sačini izvještaj na temu povezanosti između terorizma i Bosne i Hercegovine nakon 9/11. Trenutno radi na Fakultetu političkih nauka na Regional Research Promotion Programme (RRPP) projektu "Mediji između slobode i zavisnosti - Mediji i povratak" kao projektni asistent. Adnan je bio učesnik Regionalne škole političke filozofije dr. Zoran Đinđić, organizirane od strane Fondacije dr. Zoran Đinđić u Beogradu. Adnan je dobitnik dva fellowshipa, Policy Development Fellowship Programme finansiran od strane Fonda otvoreno društvo i Leadership Development Programme finansiran od strane Evropskog fonda za Balkan. Radio je kao projektni koordinator na projektu "Zaglavljani u zaboravu" o poziciji kosovskih Roma u BiH. Objavio je nekoliko članaka u BiH i zemljama regiona.



Fond  
otvoreno društvo  
Bosna i Hercegovina

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijeđenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvio takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama.

Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživače i mentorstvo u toku istraživanja. Do sada je, u okviru ovog programa, stipendirano 90 istraživača.